

IULIANA BRĂTESCU*

FORME DE MANIFESTARE ALE SOLIDARITĂȚILOR URBANE: MAHALAGIILE

Precizări metodologice și repere istoriografice

Istoria orașului românesc extracarpatic cuprinde încă numeroase elemente care așteaptă să fie analizate, pentru a completa înțelegerea fenomenului urban din perioada medievalității și modernității românești. Structura socio-economică a centrelor urbane a fost analizată de cercetători prin investigarea a două principale elemente care au stat la baza constituirii ei: elementul etnic-confesional (grupurile de minoritari etnici – armeni, evrei, popoare balcanice, ruși etc.) și cel socio-profesional (negustori, meșteșugari, breslași, marginali etc.)¹. În afară de cele două elemente, specificul vieții urbane a presupus formarea unor grupuri sociale, mai mult sau mai puțin delimitate. Astfel, orașenii (care constituiau o singură categorie juridică – oameni liberi, deținători de privilegii) au fost integrați într-o ierarhie ce-i cuprindea pe boieri, patricieni și clerici. Acestea au fost analizate atât în context mai larg, al istoriei orașului românesc, cât și într-un context bine delimitat socio-spațial, al istoriei locale².

Studiul propune o analiză a formelor de solidaritate ale mahalagiilor, într-un decupaj spațio-temporal specific medievalității târzii și premodernității românești (secolele XVI-XVIII), din centrele urbane extracarpatică, care suportă diferite mutații, mai ales din punct de vedere temporal, în funcție de caracteristicile centrului urban analizat.

* Doctor, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași.

¹ Este cazul lucrărilor privind istoria orașului românesc de la est sau sud de Carpați. Pentru a aminti doar o parte dintre ele, a se vedea: Constantin C. Giurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, ediția a II-a, București, Editura Enciclopedică, 1997; Mircea D. Matei, *Geneză și evoluție urbană în Moldova și Țara Românească: până în secolul al XVII-lea*, Iași, Editura Helio, 1997; Simion Câlția, *Așezări urbane sau rurale? Orașele din Țările Române de la sfârșitul secolului al 17-lea la începutul secolului al 19-lea*, București, Editura Universității, 2011; Laurențiu Rădvan, *Orașele din Țările Române în Evul Mediu (sfârșitul sec. al XIII-lea – începutul sec. al XVI-lea)*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2011; Marius Chelcu, *Istoria orașelor din Moldova de la jumătatea secolului al XVI-lea până la jumătatea secolului al XVIII-lea*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2016 etc. Lucrările speciale care au analizat o categorie socio-profesională sau etnică sunt și ele numeroase, mai vechi sau mai recente; amintim aici doar două dintre ele cu caracter general: Eugen Pavlescu, *Economia breslelor în Moldova*, București, 1939; Gheorghe Lazăr, *Les Marchands en Valachie (XVII-XVIII siècles)*, București, Institutul Cultural Român, 2006.

² Pe lângă lucrările generale amintite mai sus, a se vedea, printre altele: Radu Manolescu, *Cu privire la problema patriciatului în orașele Țării Românești și Moldovei (secolul al XV-lea – prima jumătate a secolului al XVI-lea)*, în „Cumidava”, Brașov, IV, 1970, p. 91-99; Ștefan S. Gorovei, *Cu privire la patriciatul orașenesc în Moldova medievală. Câteva observații preliminare*, în *AIIAI*, 1988, XXV, 1, p. 253-265; Constanța Vintilă-Ghițulescu, *Preoți și enoriași. Exemplul Țării Românești în secolul al XVIII-lea*, în *RI*, nr. 1-2, 2002, p. 121-136 etc.

Istoriografia de specialitate i-a reținut pe mahalagii orașelor românești ca fiind locuitori ai mahalalei, structură socio-spațială omniprezentă, dar fără a le investiga rolul și locul deținut în cotidianul urban. Mahalagii s-au evidențiat în structura și sistemul social urban românesc premodern, pe măsură ce mahalaua, ca formă de organizare socio-spațială, s-a extins treptat din periferie spre centru. Lua în stăpânire teritoriul urban, fragmentându-l din punct de vedere simbolic în comunități, mai mult sau mai puțin suprapuse unor structuri spațiale. Acest grup de orășeni care-i cuprinde pe locuitorii mahalalei a fost doar enunțat de diverși autori în lucrări mai timpurii sau de dată recentă, alături de structura care i-a conferit cadrul de manifestare – mahalaua. Istorici precum Nicolae Iorga³, Constantin C. Giurescu⁴, Simion Câlția⁵ sau Constanța Vintilă-Ghițulescu⁶ i-au amintit pe locuitorii mahalalei, i-au urmărit în cadrul procesului de urbanizare și i-au analizat din prisma relațiilor de vecinătate sau sociabilitate din orașul românesc. Formarea și evoluția identității colective de orășeni, pentru mahalagii, pot fi reconstituite prin identificarea practicilor, trăsăturilor acestuia, dar și a numeroasele forme de manifestare în cadrul cotidianului urban.

Câteva clarificări de ordin metodologic se impun. Nu vom insista asupra elementelor constitutive ale mahalalei românești, care au influențat evoluția mahalagiilor ca personaj colectiv, acestea fiind investigate cu alte ocazii⁷; alături de contextul clasic, în care cercetarea vizează un grup de orășeni dintr-o zonă urbană de mahala, avem în vedere și situațiile în care acesta depășește încadrarea geografică într-o structură de tip mahala, termenul desemnând și locuitori ai unor structuri precum ulița sau târgul⁸. Mai trebuie precizat că trăsăturile, practicile și elementele care-i definesc pe mahalagii, așa cum se desprind ele din analiza surselor primare dintr-un centru urban, pot fi extinse asupra întregului teritoriu urban românesc doar prin înțelegerea particularităților unui oraș anume: apariție, formă de supunere/autonomie a teritoriului urban, evoluție politico-juridică a acestora etc.

Asemenea situațiilor în care trebuie avută în vedere analiza separată a structurilor urbane (mahala, uliță, târg, parohie/enorie), la fel trebuie să procedăm și în cazul mahalagiilor, pe care-i diferențiem clar, ca sens și acoperire socială, de *uliceni*, *târgoveți*, *poporâni*, *enoriași* și chiar *oameni buni* (în acest ultim caz, în funcție de contextul utilizat)⁹. Dintre toate aceste denominații, cea de *mahalagii* este reflectată în majoritatea

³ N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, Editura Vreamea, 2008, p. 119.

⁴ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 99.

⁵ Simion Câlția, *op. cit.*, p. 419-424.

⁶ Constanța Vintilă-Ghițulescu, *Evgheniți, ciocoi, mojici. Despre obrazele primei modernități românești 1750-1860*, București, Editura Humanitas, 2013, p. 205-210.

⁷ A se vedea Iuliana Brătescu, *Mahalaua în Țările Române. Date privind originea și evoluția ei în secolele XVI-XVIII*, în „*Historia Urbana*”, XXV, 2017, p. 159-172.

⁸ A se vedea cazul orășenilor din ulițele, târgurile și centrele urbane numiți mahalagii în diferite acte (mahalagii din Târgul de Sus și de Jos, de pe Ulița Mare, Podul Vechi etc.) în Teodor Codrescu, *Uricariul*, IV, Iași, 1857, p. 306; mai ales în secolul XVII, locuitorii orașelor sunt numiți de diecii curților domnești, de preoți sau de dregătorii din orașe drept *mahalagii*, chiar dacă locuiau în mahalaua Popei Anghel din București, pe Ulița Mare sau în Podul Vechi din Iași.

⁹ *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. III, *Acte interne (1691-1725)*, editate de Ioan Caproșu, Iași, Editura Dosofoei, 2000, p. 229, nr. 272 (în continuare, *Documente Iași*). În aceste cazuri, în care sunt diferențiați membrii categoriilor sociale, vorbim despre roluri diferite ale orășenilor enunțate ca atare în mărturii. Această delimitare se păstrează până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, atât din punct de vedere spațial, cât și social (*ibidem*, vol. VIII, *Acte interne 1781-1790*, editate de Ioan Caproșu, Iași, Editura Dosofoei, 2006, p. 33, nr. 14; p. 381-382, nr. 297; *Documente varia*, în *IN*, fasc. 1, 1921, p. 117). Pentru a-i diferenția, spre exemplu, pe poporâni de mahalagii, avem numeroase documente la dispoziție: „mahalaua Vrăbienilor, în poporul

mărturiilor documentare urbane, având o acoperire socială bine definită și delimitată de celelalte.

Mahalagiii au reprezentat și au fost considerați, de toți actorii cotidianului premodern urban și nu numai¹⁰, un grup onorabil de orășeni, cu o credibilitate des folosită de autorități, care s-a manifestat din prisma solidarităților sociale¹¹. Importanța cercetării acestui grup al mahalagiilor derivă din necesitățile generale sau specifice ale cercetării istoriei urbane. Dintre acestea enumerăm lipsa coagulării unei categorii sociale a locuitorilor la nivelul întregului oraș, dincolo de elementele etnice, profesionale sau profesionale care i-a unit, care să fie întemeiată pe o conștiință urbană comună și să se manifeste socio-politic¹². Cum spiritul de solidaritate între orășeni, coeziunea acestora și rezistența în fața încercărilor de limitare a puterii lor de către autoritatea centrală sau alte categorii sociale s-au manifestat timid în epoca premodernității¹³, este cu atât mai importat de cunoscut rolul mahalagiilor, într-o perioadă în care procesul lor de devenire și manifestare a solidarității urbane pare a fi unul singular.

Mahalagiii – componente socio-spațiale

Mahalaua și locuitorii ei au reprezentat o importantă componentă a culturii urbane românești premoderne. Sentimentul de apartenență la oraș a locuitorilor, care s-a manifestat de-a lungul timpului, își găsește expresia și prin intermediul mahalalei¹⁴: element care dovedește influența orientală asupra orașului românesc premodern. Mahalagiii nu au format solidarități plecând de la elementul economic, profesional (așa cum a fost cazul breslelor) sau etnic, ci, dimpotrivă, și-au construit și păstrat statutul

preacuvioasei maică noastră Paraschevi” în Botoșani (N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, VII, București, 1906, p. 140 – în continuare, N. Iorga, *Studii și documente*). A se vedea, în acest sens, diferențele dintre structurile socio-spațiale la Marius Chelcu, *Ulițe și mahalale. Sensuri urbanistice*, în *AIIX*, XLIX, 2012, p. 71-78; Iuliana Brătescu, *Mahalaua Muntenimii. Iașii de la jumătatea secolului al XVII-lea până la 1831*, Iași, Editura „Al. I. Cuza”, 2016; Constantin C. Giurescu, *Istoricul orașului Brăila din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București, Editura Științifică, 1968, p. 77. Pentru categoria *oamenilor buni (dobrii liudi)*, acest „grup de elită” urbană, a se vedea Laurențiu Rădvan, *op. cit.*, p. 440.

¹⁰ Enumerarea mahalagiilor alături de boieri, clerici, orășeni, negustori este o realitate omniprezentă în documentele vremii, în special în actele de proprietate. Cea mai întâlnită clasificare este realizată în actele patrimoniale, acolo unde sunt specificate categoriile sociale din care făceau parte martorii prezenți: „oameni buni, mahalagii și alți boieri” (*Documente Iași*, vol. IV, *Acte interne 1726-1740*, editate de Ioan Caproșu, Iași, Editura Dosofoței, 2001, p. 8, nr. 13); „boieri, neguțatori și mahalagii” (*ibidem*, p. 300, nr. 405); „alți buni oameni, preoți, și boieri și mahalagii” (*ibidem*, vol. V, *Acte interne 1741-1755*, editate de Ioan Caproșu, Iași, Editura Dosofoței, 2001, p. 471, nr. 724); „boierii și mahalagii de prin pregiur” (N. Iorga, *Studii și documente*, VII, p. 122-123). Un altfel de act care-i amintește pe mahalagii ca structură socială diferită a orașului, spre sfârșitul intervalului analizat de noi, este cel din 1794, relativ la hirotonisirea preoților și diaconilor, dat de Alexandru Moruzzi: „acel părcălab cu sătenii dimpreună, sau mahalagii și orășanii vor cutezi a da neadevărată mărturie pentru vre-un interes, sau pentru vre-un hatâr de rudenie și de prieteșug, fără de a nu fi lipsă și trebuință de preot, și să înșale domnia și pe Archiereu [...]”. În egală măsură, actul din 1794, care relua norme mai vechi, arată că în cazul bisericilor din București era necesară pentru hirotonire „adeverință în scris a boierilor, neguțătorilor și a altor mahalagii (și) enoriașii acelei biserici” (*Documente varia, AARMSI*, seria II, XV, 1895, p. 111). Acest ultim exemplu este unul relevant mai ales pentru o altă direcție de analiză a solidarităților urbane ale mahalagiilor, cea a elementelor sociale eterogene.

¹¹ Ștefan S. Gorovei, *Prefață*, în Iuliana Brătescu, *Mahalaua Muntenimii*, p. 15.

¹² Paul Cernovodeanu, *Elemente incipiente ale burgheziei în societatea românească sub fanarioti*, în *RI*, vol. 40, nr. 5, 1987, p. 479-492.

¹³ Marius Chelcu, *Istoria orașelor din Moldova*, p. 241.

¹⁴ Hairy Erten, *Neighborhood Consciousness as a Social Control Mechanism According to the Ottoman Judicial Records in the 17th and 18th Centuries (The Case of Konya)*, în „Bilig – Turk Dunyası Sosyal Bilimler Dergisi”, 62, 2012, 1, p. 121.

social în cadrul comunității în baza unui element distinct – spațiul pe care l-au luat în stăpânire. În cadrul acestor criterii care au impus ierarhii în interiorul populației urbane, criteriul spațial are un rol aparte, datorită complexității sale. El impune un ritm de agregare greoi, necesitând construirea unor norme asumate de toți membrii, o disponibilitate individuală de respectare a acestora și dezvoltarea unui mecanism de control social comun.

În privința componentelor etnice și economice, eterogenitatea este o primă trăsătură specifică mahalagiilor. Ea nu poate fi contestată, fiind limpede exemplificată în sursele primare ale epocii, într-o societate în care structurării spațiale nu i-a corespuns și una etnică sau socială¹⁵. Criteriul teritorial, care a determinat solidaritatea și sociabilitatea mahalagiilor, este așadar un prim element de agregare pentru mahalagii; este acel spațiu ocupat și luat în stăpânire de ei, alături de alți orașeni.

Mahalagii orașelor românești premoderne erau așadar de etnii diferite, fiind menționați ca atare în documente și având propriii conducători ierarhici; la fel cum erau în egală măsură parte a unor structuri socio-profesionale diverse și reprezentau categorii sociale diferite. De la moldoveni, armeni, evrei, ruși, balcanici (mai ales greci), uneori chiar la turci¹⁶ și de la boieri (mari și mici, de la caz la caz), meșteșugari, negustori, preoți până la marginali (săraci, văduve, holtei etc.)¹⁷, cu toții căpătau și își formau o nouă identitate, tipică unității socio-spațiale în care locuiau¹⁸ – mahalaua. Grupul eterogen al mahalagiilor a depozitat de-a lungul existenței din epoca premodernă trăsături ale domeniilor economice, etnice sau confesionale, în care activau, fără însă ca acestea să devină definitorii pentru comunitatea cuprinsă în interiorul său. Desigur, această eterogenitate, mai mult sau mai puțin pronunțată, trebuie tratată în mod individual pentru fiecare comunitate urbană, în funcție de particularitățile acesteia, dar mai ales de criteriul temporal la care ne raportăm. Diversitatea socială a mahalagiilor a crescut în intensitate, cuprinzând majoritatea comunităților urbane începând cu jumătatea secolului al XVIII-lea și este cel mai bine exemplificată în primele decenii ale secolului

¹⁵ Structurile urbane cărora le corespund structuri etnice sau profesionale sunt specifice mai ales epocii medievale. În cazul premodernității, ulițele și mahalalele unde erau concentrați curelarii, olarii, cizmarii, potcovarii, croitorii, sau zonele locuite de greci, armeni, robi țigani, ruși sau evrei, în mare parte omogene inițial, vor cuprinde în interiorul lor elemente eterogene etnic și economic, păstrarea denotației lor denotând existența, în interior, a unor nuclee demografice preexistente, care se vor micșora, de la un deceniu la altul, în cadrul mobilității urbane; a se vedea cazul unor structuri precum „nobilele mahalale armenești” în N. Iorga, *Drumuri și orașe din România*, București, 1904, p. 179. Din punct de vedere social, eterogenitatea era caracteristică grupului de mahalagii. Un exemplu îl reprezintă mahalalele de secol XVII, care erau locuite de mici negustori, precupeți, meseriași, țărani și slugi. Mozaicul socio-profesional se preface în secolul al XVIII-lea, când micii negustori sunt înlocuiți cu cei mari și când boierii descoperă mahalalele ca spațiu locativ.

¹⁶ Pentru orașul Iași a se vedea prezența acestora în mahalaua Muntenimii (*Documente Iași*, vol. II, p. 279, nr. 299; p. 306, nr. 336; p. 675, nr. 655; vol. VII, p. 624, nr. 473; vol. VIII, p. 320-321, nr. 252; ANI, Documente, CDXX/50 (1808), f. 1-2).

¹⁷ A se vedea ierarhia urbană a mahalagiilor care locuiau în Muntenimea de Mijloc, la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Printre cei 17 mahalagii care dau jalba contra spătarului Ioniță Roset pentru casele lor din acea mahala, din spatele Sf. Spiridon, locuri pe care le stăpâneau ei din moși-strămoși, se numărau moldoveni și țigani deopotrivă (vezi BAR, Documente istorice, LVII/110, 1805). „Oamenii buni mahalagii, armeni și moldoveni” – era componenta unei comunități ieșene la mijloc de secol XVIII, astfel de exemple fiind numeroase, schimbându-se grupul etnic care-l cuprindea (*Documente varia*, în *IN*, fasc. 2, 1922, p. 99). Pe Ulița Cizmăriei din Iași, amintită documentar și ca mahala, la 1778, grupul mahalagiilor îi cuprindea pe „Mihălache sin Anton staroste de cizmari, om bătrân” și pe „Arotin arman, om bătrân, staroste de cizmari” (Eugen Pavlescu, *Economia breslelor în Moldova*, Iași, 1939, p. 309).

¹⁸ Özer Ergenç, *Some notes on the administration units of the Ottoman Cities*, în *The Proceedings of International Conference on Urbanism in Islam*, Tokyo, 1989, p. 425-441.

următor. În același timp însă, întâlnim și grupuri de mahalagii, mai puține, ce e drept, care au rămas omogene – etnic sau profesional¹⁹. Eterogenitatea locuitorilor mahalalelor, cu numeroasele sale nuanțe și particularități, de la caz la caz, inclusiv în cadrul aceluiași oraș, reprezintă o trăsătură a istoriei noastre, iar formele de interacțiune între elementele care o făceau posibilă este o importantă direcție de cercetare a cotidianului urban.

Mahalagii au îmbrăcat forma unui personaj colectiv definit ca atare – „mahalaua toată”, „întreaga mahala” etc. – începând cu secolul al XVII-lea, la câteva decenii de la atestarea structurilor de acest tip. Atunci sunt menționați, în special cu rol juridic, cu înțeles asemănător celui al orășenilor, fiind consemnați documentar alături de conducătorii orașului, mai întâi în acele localități unde actele oficiale sunt mai numeroase (București, Iași, Suceava, Câmpulung etc.)²⁰. Alți orășeni care apar și folosesc elementul teritorial, al spațialității, ca mijloc de autoidentificare sunt cei desemnați ca vecini. Aceste două forme de personaje colective urbane trebuie diferențiate, mahalagii cuprinzându-i în rândul lor și pe vecini. În secolul al XVIII-lea, când mărturiile documentare se înmulțesc, cele două personaje încep să se distingă, fiind menționate separat, iar orășenii semnează făcând diferența între calitatea de vecin, megieș, răzeș din mahala și mahalagiu: „[...] și am vândut dum(n)eor de a mea bun(ă) voe și nesilit [...] cu știrea tuturor mah(a)lagiilor și vecinilor și din sus și din jos”²¹. Spre deosebire de vecini, mahalagii desemnau o arie geografică extinsă, în care intrau membrii comunității largite; care, deși nu se regăseau în proximitatea teritorială, împărțeau un spațiu mai cuprinzător; cel al întregii mahalale. Cu mențiunea că pe vecini îi regăsim într-o arie spațială restrânsă, bine delimitată în mentalul colectiv al orășenilor; vecin era mahalagiul așezat lângă casă, mai sus sau mai jos de ea, în lateralul, în fața sau în spatele ei²².

Dacă în privința structurilor urbane de tip mahala dezbaterea din literatura de specialitate se referă la apariția acestora ca urmare a acțiunilor populației urbane sau a activităților autorităților, în cadrul unui proces de sus în jos, în cazul mahalagiilor,

¹⁹ În afara grupurilor eterogene, întâlnim în orașul premodern grupuri etnice și/sau profesionale care au constituit structuri urbane teritoriale, aferente unor spații delimitate: uliță, insule de locuire formate în cadrul unor mahalale mari etc. În cadrul acestor comunități, omogenitatea etnică sau profesională s-a păstrat, de la caz la caz, până spre finele secolului al XVIII-lea. Este situația mahalalei Armenilor, Grecilor (Grecimea) sau a Țigănimii din Botoșani (Artur Gorovei, *Monografia orașului Botoșani*, Fălțiceni, 1926, p. 55-56), a unor ulițe și mahalale din Suceava (Emil Ioan Emandi, Mihai Ștefan Ceaușu, *Să nu dărâmi, dacă nu știi să construiești*, Rădăuți/Iași, Editura Glasul Bucovinei, 1991, p. 78) și Iași (*Documente Iași*, vol. II, p. 340, nr. 365; p. 110, nr. 118; p. 321-322, nr. 359) etc.

²⁰ În București, ei sunt menționați pentru întâia oară în 1618, atunci când Alexandru Iliș întărește niște locuri lui Hrizea mare logofăt. Tranzacția, arăta actul, se făcea în fața „orășenilor, și a mahalagiilor și a județului cu pângarii și dinaintea domniei mele”. Vezi *DRH*, B, XXII (1628-1629), întocmit de Damaschin Mioc, București, Editura Academiei Române, 1969, p. 113, nr. 35. Spre final de secol, în 1691, întâlnim o menționare asemănătoare, atunci când Constantin Brâncoveanu îi poruncește „șie, județ de aici den București, cu 12 pângari ai tăi [...], voi să căutați să vă strângeți tot la un loc și să mergeți cu mahalagii den... [loc alb] să faceți adevărîță pentru un loc de casa den mahalaoa... [loc alb]” (Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, București, Editura pentru Literatură, 1966, p. 360).

²¹ *Documente privind istoria orașului București*, red. Florian Georgescu, Muzeul de Istorie a Orașului București, București, f.a., p. 82, nr. 38. Același tipar documentar se păstrează și în cazul altor mărturii: „[...] și am vândut aceste prăvălii cu știrea tuturor mahalagiilor și a vecinilor”, arată un mahalagiu într-un alt act de vânzare (*ibidem*, p. 94, nr. 51); „Gligorașco, abageri, martur și mahalagiu, că-i dinaintea casăi mele” (*Documente Iași*, vol. IV, p. 228, nr. 314); „Andrieș arman, om bătrân, mahalagiu [...] răzeș” (*ibidem*, vol. V, p. 228, nr. 417). Pentru o limitare a mahalagiilor din punct de vedere spațial, într-o comunitate care putea cuprinde câteva zeci de case și sute de orășeni, documentele îi rețin în mărturie pe mahalagii uliceni, din preajmă, de alături etc. (*ibidem*, vol. IV, p. 288, nr. 391).

²² Constanța Vintilă-Ghiulescu, *Evgheņiți, ciocoi, mojici*, p. 121.

formele de manifestare socială apar drept consecințe ale segmentării economice, dar mai ales spațiale din orașele românești²³.

Mahalagiile au o percepție proprie asupra lor, identificându-se mai degrabă ca locuitori ai mahalalei, decât ca orășeni. Spațiul urban la care se raportează este cel al structurii pe care o formează, dezvoltând o conștiință comună, a proximității spațiale și dependenței sociale, în vederea satisfacerii nevoilor la cel mai mic nivel²⁴. Această conștiință comună a mahalagiilor exprimă nu doar un sentiment de apartenență la un anumit spațiu, ci mai ales impune acestora aplicarea și controlul conștiinței colective. Asigurarea continuității acestui sistem social depinde, în schimb, de mai mulți factori: acceptarea normelor sociale impuse vieții de zi cu zi, acceptarea instrumentelor de control social asumate odată cu primirea/intrarea în comunitate. Cum mahalaua, din punct de vedere social, a fost o sferă a conlocuirii, cei ce trăiau în ea erau caracterizați de un simț al responsabilității comune, de reperele spațiale și sociale ale comunității, de buna funcționare a mecanismului de control social etc.

Funcții, forme de manifestare

Să amintim aici doar o parte dintre elementele care au constituit, de-a lungul premodernității, componente ale responsabilității comune ale mahalagiilor. Cele mai numeroase mărturii documentare în acest sens se referă la controlul impus locuitorilor mahalalei, mai întâi asupra celor vulnerabili social (văduve, orfani, marginali etc.)²⁵; apoi, a celor care se opuneau mecanismului de control social, prin comportamente care încălcau normele comunității²⁶. Odată cu stabilirea spațiului locativ, mahalagiul era integrat într-o comunitate și un grup de solidaritate urbană nou, distinct, care avea norme, reguli morale; iar procesul era unul complex, presupunând parcurgerea unor „pași” bine cunoscuți: acceptarea, aprobarea vecinilor, conformarea, legarea unor relații de sociabilitate²⁷. Atunci când acești „pași” nu erau îndepliniți, când noul venit era „omu gălcevitor”, care strica liniștea mahalalei și „care de-a pururea aduce supărare” membrilor comunității, i se impuneau, de către autorități sau comunitate, interdicții sau chiar părăsirea mahalalei²⁸.

Exercitarea sistemului de control social al membrilor comunității era, pentru mahalagii, o altă formă de manifestare a responsabilității colective. Aceștia dădeau socoteală pentru comportamentele și acțiunile aceluia care încălcau normele legale și sociale urbane²⁹. Responsabilitatea și controlul se manifestau în mai multe etape, începând cu avertizarea celor care dovedeau un comportament nepotrivit³⁰ și ajungea până la informarea autorităților și solicitarea/impunerea unor pedepse. Supravegherea impusă de mahalagii, ca personaj colectiv, viza pe fiecare în parte, fiecare supunându-se judecății

²³ Pe larg, a se vedea M. E. Smith *et al.*, *Neighbourhood formation in semi-urban settlements*, în „Journal of Urbanism: International Research on Place making and Urban Sustainability”, 8/2, 2015, p. 173-198.

²⁴ Hairy Erten, *op. cit.*, p. 123.

²⁵ David Garrioch, *Sacred neighbourhoods and secular neighbourhoods. Milan and Paris in the Eighteenth Century*, în „Journal of Urban History”, 27/4, 2001, p. 407.

²⁶ *Documente Iași*, vol. VI, p. 528-529, nr. 606.

²⁷ Constanța Vintilă-Ghițulescu, *Evgheniți, ciocoi, mojici*, p. 124.

²⁸ *Documente Iași*, vol. VI, p. 329, nr. 373; vol. VII, p. 480, nr. 371.

²⁹ *Ibidem*, vol. V, p. 235, nr. 424 („pentru cum ne-au mărturisit și mahalagiile de acolo pentru a lor rea viață și netocmire”).

³⁰ *Ibidem*, vol. VI, *Acte interne 1756-1770*, editate de Ioan Caproșu, Iași, Editura Dosoftei, 2004, p. 329, nr. 373.

membrilor propriului grup; astfel, o preocupare proprie era aceea cu privire la păstrarea onoarei și credibilității grupului³¹.

Prin gesturi de excludere a unor membri din cadrul comunității sau, dimpotrivă, prin invitarea unui nou venit de a se așeza în zonă, mahalagii dictau raporturile între membrii grupului. Indiferent de statut și poziție socială, mahalagii se manifestau într-un cadru comun; mărturia femeii, văduvei sau țiganului rob, nefiind desconsiderată în raport cu cea a negustorului, preotului sau boierului³²; ceea ce conta era mai ales vechimea mahalagiului, dar și buna sa credință. Această realitate este redată, printre altele, de mărturiile ale autorităților precum: „[...] au mers la fața locului unde, fiind față atât vânzători [...] și alți mah(a)lagii vechi ce au știut a fireștecăruiia stăpânire [...]”³³.

Motivația controlului social cuprinde mai multe elemente. Iar documentele relevă unele aspecte reflectate constant în obiceiurile epocii: dorința de eliminare a faptelor care puteau afecta imaginea mahalalei și onoarea mahalagiilor, dorința de a menține securitatea și siguranța comunității etc. Asemenea sătenilor, ulicenilor, oamenilor bătrâni și buni, mahalagii au avut rolul de a construi, transmite și păstra credibilitatea, onorabilitatea fiecăruia dintre ei, „susținându-i și întreținându-i în fapt prestigiul în mijlocul comunității”³⁴. Aceștia sunt conștienți de această reputație, pe care o construiesc în timp, cu ajutorul cuvintelor, faptelor și memoriei, în baza unor legături de solidaritate.

Necesitatea controlului social, a ordinii și securității cotidiene îi aduc împreună pe actorii menținerii acesteia; alături de mahalagii, întâlnim autoritățile și Biserica. Controlul impus de toți acești actori se resimte de la cel mai restrâns cadru – familial – la cel al comunității. Mahalagii înlocuiesc autoritatea capului de familie și o extind apoi asupra vecinilor (celor tineri, holtei, noi sosiți), vecinătății uliței și comunității mahalalei. Astfel, în cadrul acestui proces de control social, locuitorii mahalalei au fost ajutați de trăirile și sentimentele propriilor membri; vinovăția, rușinea și teama de expulzare au fost sentimentele care i-au ajutat pe mahalagii să-și îndeplinească rolul avut³⁵.

Mahalaua a îndeplinit această funcție, de control, încă din epoca medievală, menținând-o până în vremurile modernității. Printre modalitățile de manifestare a controlului social, de supraveghere a normelor morale, se număra acordarea de mărturii mahalagiilor, autorităților, bisericii, oricui îi era de trebuință aceasta; practica era una răspândită în orașul premodern. Mărturia reprezintă în fapt principalul instrument de păstrare nu doar a normelor morale, ci și a celor religioase și juridice, care completează formele de manifestare a solidarității între mahalagii. Într-o societate în care actele oficiale erau puține – pierzându-se în „întâmplări de foc” sau de răzmeriță ori război –, în care realitățile socio-culturale nu facilitau consemnarea în scris a faptelor cotidiene petrecute, mahalagii erau adevărații depozitari ai memoriei colective urbane; rețineau fapte, evenimente, semne, comportamente, zgomote din vecinătate și erau solicitați a le

³¹ Pentru această problematică raportată la societatea premodernă românească, vezi Constanța Vintilă-Ghițulescu, *În șalvari și cu ișlic. Biserica, sexualitate și divorț în Țara Românească a secolului al XVIII-lea*, București, Editura Humanitas, 2011; idem, *Vecini, reputații și control social în societatea românească (sec. XVIII)*, în „Revista de Istorie Socială”, nr. 8-9, 2003-2004, p. 144-174.

³² *Documente Iași*, vol. VI, p. 528-529, nr. 606.

³³ *Ibidem*, vol. VIII, p. 488, nr. 391.

³⁴ Constanța Vintilă-Ghițulescu, *Vecini, reputații și control social...*, p. 148.

³⁵ Gavril, fiul Saftei Covrig, se obliga în fața mahalagiilor să-i cumpere un loc de casă mamei sale, „de la de(a)l de aceasta, ca la mahală”, în schimbul caselor părințești primite de el (*Documente Iași*, vol. IV, p. 312, nr. 411; p. 94, nr. 129; vol. VI, p. 20, nr. 22).

prezenta cu bună credință, cu frică de Dumnezeu, ori de câte ori contextul socio-juridic o impunea³⁶.

Sanționarea de către autorități a acelor fapte care contraveneau comportamentului adecvat se petrecea în public, pe uliță³⁷, în fața mahalagiilor, care emiteau cele mai aspre judecăți asupra conduitelor individuale și mențineau onorabilitatea fiecărui mahalagiu³⁸. Tot mahalagii erau cei care restabileau onoarea vecinilor și locuitorilor mahalalei, ajutându-i pe cei acuzați pe nedrep: mărturia lor avea un rol însemnat pentru autorități. Mărturia în restaurarea onoarei sau ștergerea unor acuzații injuste trebuia întărită de mai mulți membri ai comunității, fiind luată în considerare de autorități și căpătând astfel fundament juridic³⁹. Această practică judiciară a contribuit esențial la întărirea poziției grupului în cadrul vieții sociale urbane premoderne, dar și a legăturilor între membrii acestuia.

Mahalagii-megieși, mai de aproape sau din depărtare, mai noi sau mai vechi, considerați ca fiind *oameni buni*⁴⁰, atât de autorități, cât și de orășeni⁴¹, cu „obrază de cinst”⁴², de încredere, erau cu toții la nevoie *buni mahalagii*, depunând mărturii colective, pierzându-și timpul pe uliță, răspunzând la solicitarea de adunare a vornicilor de poartă, a vecinilor care-i luau să scrie/verbalizeze o mărturie, să jure privind dreptul de proprietate sau să devină martori la primirea/oferirea banilor din tranzacțiile încheiate. Formula care invoca credibilitatea juridică a acestora era întâlnită adesea: după *știința mahalagiilor*. Rolul juridic pe care-l căpătau mahalagii prin prezența lor în cadrul acestor practici judiciare este exemplificat de o poruncă a lui Constantin Brâncoveanu, din 1691, care-i poruncește județului și pârgarilor din București, pentru locul lui Mihoc ceaușul: „[...] iar voi să căutați să vă strângeți(i) toți(i) la un loc și să mergeți(i) cu mahalagii [...] pentru un loc de casă [...]”⁴³. Mahalagii trebuiau să dea dovadă de bună credință, mai ales în acele cazuri în care datele nu erau cunoscute cu precizie de către autorități și actele vechi lipseau; iar ei trebuiau să relateze, să reconstituie din ceea ce au auzit sau văzuseră în jur, la vecini. Așa se întâmpla în cadrul cercetărilor făcute în cazul unor despărțiri, al unor moșteniri⁴⁴, al reclamării unor fapte de înșelăciune sau al săvârșirii unor delictе majore (omor, tâlhărie etc.)⁴⁵.

³⁶ Mahalagii din Muntenime (un Enachi tâlpălar, Zanfir și Ilinca teleliță, Maftei călăraș, Maftei botezatul, Costin croitoru, Toader vizitiu, Iancu teslar, Maria țiganca, Smaranda Urâta, Casian ieromonahul etc.) dădeau mărturie pentru un drum mai vechi închis, „cu frica lui Dumnezeu”. Vezi ANI, Documente, CDXXIX/101 (1819), f. 1-2.

³⁷ „Și am judecat: baba Paraschiva să-ș șadă în casa ei și să-și potoale gura, să nu să mai ocărăscă pe preut, nici în față, nici pe din dos, pin casele altora. Iar de s-ar dovedi de acum înainte că l-ar mai ocără pe preut vreo dată să să bată, acolo, în mahala, și să de afară din casă ca pe o fimei ră” (*Documente Iași*, vol. VI, p. 528-529, nr. 606).

³⁸ Ulrike Freitag, Nora Lafi, *Urban Governance under the Ottomans: Between Cosmopolitanism and Conflict*, New York, Routledge, 2014, p. 36.

³⁹ *Documente Iași*, vol. V, p. 96-98, nr. 174.

⁴⁰ *Ibidem*, vol. III, p. 553, nr. 639.

⁴¹ *Ibidem*, vol. II, *Acte interne (1661-1690)*, editate de Ioan Caproșu, Iași, Editura Dosoftei, 2000, p. 472, nr. 528.

⁴² *Ibidem*, vol. VI, p. 481, nr. 552; *Documente bărlădene*, vol. I, *Cărți domnești de scutiri, acte de proprietate, inscripții și însemnări adunate de la bisericile din orașul Bărlad*, ed. Ioan Antonovici, Bărlad, 1911, p. 72, nr. 4.

⁴³ *Documente privind istoria orașului București*, p. 52, nr. 16.

⁴⁴ *Documente Iași*, vol. VI, p. 400, nr. 439. Era cazul mahalagiilor din Muntenimea de Sus, care dădeau mărturie cu privire la moștenire rămasă în urma Oghiniei, mama lui Matei mahalagiul. Oghinia mai avea un fiu Ioniță și o fată „neputincioasă, bolnavă, care nu este harnică nici să se hrănească, fiind foarte neputincioasă”, arătau mahalagii. Ei mărturiseau spusele Oghinei pe patul de moarte, cu privire la împărțirea moștenirii între cei trei copii; iar autoritățile luau decizia în baza acestor mărturii.

⁴⁵ *Ibidem*, vol. VII, p. 274-275, nr. 225.

Mărturiile mahalagiilor cuprindeau prezentări de date, evenimente, presărate uneori cu impresii și caracterizări, căci asemenea informații „iaste știut de toți, [...] de noi și de mahalagii”⁴⁶. Identificăm două paliere ale acestor mărturii: cea descriptivă, obiectivă, de relatare a faptelor, de enumerare a dovezilor actelor; și cea de convingere a autorităților de buna credință, de trăsăturile morale, fie ale celui care depunea mărturia, fie ale celui învinuit/păgubit etc. Atât dorința de a cunoaște „ce fel de om” era cel care săvârșise o faptă și cum era el perceput, cât și afirmațiile despre buna credință și imagine a mărturisorului ofereau un rol considerabil opiniei, părerii mahalagiilor, care uneori aveau un rol esențial în luarea unor hotărâri de către autorități. Cuvintele autorităților ieșene, identificate în unul din numeroasele acte urbane, sunt relevante pentru valoarea acestui tip de mărturie, util în judecarea unor conflicte sociale: „[...] deci cercându-să la mahalagii pentru Radul ce fel de om este, așe s-au adevărit lucrul că este om bun [...]”⁴⁷.

Credibilitatea mahalagiilor este dovedită și prin faptul că acestora li se acceptă nu doar opiniile legate de faptele la care fuseseră martori, ci și cele preluate din bătrâni, la cârciumă, pe uliță, la biserică etc.⁴⁸. Mai mult, ei depun mărturie și în afara graniței mahalalei, fiind întâlniți ca martori la înfățișări în oraș, pe ulițele centrale, în funcție de informațiile deținute; atunci când se iscăleau sau puneau degetul, rețineau apartenența socio-spațială la propria mahala⁴⁹. Ei au format așadar principalul grup social în oferirea de mărturie din orașul românesc premodern⁵⁰.

Relevanța mărturiilor reiese și din practica „prețului” dughenelor și caselor, alături de autorități, stabilirea prețului fiind realizată, de cele mai multe ori, alături de membrii comunității; la fel se întâmpla când era vorba de o despăgubire sau o răscumpărare a unui bun. Iar când se realiza o tranzacție, documentele ne arată din nou rolul jucat de mahalagii: „am vândut de a noastră bunăvoe, nesiliți de nimeni și cu voia pârălabului și a tuturor mahalagiilor”, este formula invocată de diac, după spusa proprietarului. La fel se întâmpla și în cazul îndatoririlor pe care vânzătorii le aveau la înstrăinarea unui bun; imediat după obligațiile față de rude, cei întrebați în privința acelei tranzacții erau mahalagii: „și la vânzarea aceștii casă am întrebat pe tot neamul meu și mahalagii”⁵¹.

Atunci când era scoasă la mezat o locuință, loc ori dugheană, vânzătorul întreba mai întâi rudele și apoi mahalagii, care-și puteau exercita dreptul de preemțiune. Rolul juridic al solidarităților urbane era întărit și de faptul că, în cazul unor tranzacții, lipsa iscăliturilor mahalagiilor era un motiv pentru contestarea lor⁵². Dimpotrivă, prezența martorilor din zonă și a iscăliturilor acestora era un motiv de legitimare și de confirmare a veridicității tranzacției⁵³. În egală măsură, importanța martorilor era dovedită și de procedura de înfățișare a unor plângeri sau cauze de conflict și în fața mahalagiilor: „[...] după toate acestea, stând amândouă părțile la așezare și la învoială înaintea mea și ai acestora de mai sus numiți mahalagii”⁵⁴.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 644, nr. 497

⁴⁷ *Ibidem*, vol. IV, p. 89, nr. 163.

⁴⁸ Emil Ioan Emandi, *Habitatul urban și cultura spațiului*, Iași, Editura Glasul Bucovinei, 1996, p. 277; expresii – precum *așa am apucat, am auzit, știm noi* – sunt cele care dovedesc aceste realități în cadrul mărturiilor. Ele erau acceptate mai ales atunci când nu existau urme, dovezi, martori direcți (*Documente Iași*, vol. VII, p. 643, nr. 495; p. 644, nr. 497).

⁴⁹ *Documente și inscripții privind istoria orașului Câmpulung-Muscel*, ed. Gheorghe Pârnuță, vol. II, București, Editura Semne, 1999, p. 301, nr. 189; *Documente Iași*, vol. IV, p. 55, nr. 69; p. 385, nr. 439.

⁵⁰ Simion Câlția, *op. cit.*, p. 422.

⁵¹ *Documente Iași*, vol. V, p. 462, nr. 715.

⁵² *Ibidem*, vol. IV, p. 142, nr. 258.

⁵³ *Ibidem*, vol. V, p. 225, nr. 414.

⁵⁴ *Ibidem*, vol. VII, p. 484, nr. 378.

O altă formă de manifestare a responsabilității colective era procesul de luare în stăpânire și de îngrijire a reperelor spațiale pe care le foloseau în comun. Spațiile de folosință precum ulițele, maidanele, terenurile virane și cele religioase – ctitoriile din zonă – cu toate reprezentau tot atâtea situații în care responsabilitatea comună definea categoria socială a mahalagiilor. O investigație aparte merită această manifestare a îngrijirii monumentelor religioase, pe care trebuie să o așezăm în contextul socio-politic al perioadei; însă câteva precizări trebuie formulate în studiul de față. Mahalagii își definea forma de manifestare a solidarităților prin grija pe care o arătau, colectiv, în ridicarea, reconstruirea și îngrijirea curentă a bisericilor mahalalei. Fie că erau lăcașuri de cult înălțate la inițiativa domnilor sau a boierilor⁵⁵ și preluate spre îngrijire de enoriași, fie că fuseseră inițiate de mahalagii – ca urmare a eforturilor locuitorilor din mahala⁵⁶ –, bisericile din mahala evoluau odată cu structurile sociale care le patronau. Mahalagii s-au îngrijit, în funcție de posibilitățile membrilor comunității, de repararea bisericii⁵⁷, de înzestrarea ei, chiar și de refacerea unor ctitorii colective, atunci când vitregiile vremurilor duceau la dispariția lăcașului⁵⁸. Prin oferirea unor danii (locuri, case, obiecte de cult), fie bisericii, fie preoților care slujeau în ea, ei manifestau forța socio-economică a grupului și responsabilitatea colectivă pe care o împărțeau. O altă modalitate răspândită prin care locuitorii își arătau preocuparea față de biserică de mahala este apărarea ei în fața încercărilor de a i se limita proprietățile de către unii dintre mahalagii, boieri sau alți orășeni⁵⁹; sau, dacă deposedarea se producea, documentele probează acțiuni de repunere în drepturi⁶⁰.

Atunci când mahalagii nu reușeau să adune cele de trebuință materială pentru a se îngriji de biserică, inițiau demersurile necesare, pe lângă autorități și domnie, pentru a solicita ajutor necesar bisericii sau slujitorilor ei⁶¹. Toate aceste practici erau sintetizate într-o prevedere ce stipula îndatoririle mahalagiilor față de biserică; aceasta trebuia să fie de „mahalagii îndestulată, din care să împlinescă toate trebuințele [...]”⁶².

⁵⁵ Biserica Sf. Ilie din Botoșani a boierilor Rosetești (Eugenia Greceanu, *Ansamblul urban medieval Botoșani. Botoșanii care s-au dus*, ediția a II-a revizuită și adăugită, îngrijită de Octavian Liviu Șovan, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009, p. 41); biserica Sf. Nicolae cel Sărac din Iași (Iuliana Stavarachi, *Biserica Sf. Nicolae din Muntenimea Iașilor*, în *AȘUI* (s.n.), Istorie, LIX, 2013, p. 201-211) etc.

⁵⁶ Comunitatea preia rolul unui ctitor colectiv, așa cum s-a întâmplat în cazul bisericilor ieșene Sf. Teodori sau Sf. Nicolae cel Sărac, din mahalaua Muntenimii (Iuliana Brătescu, *Mahalaua Muntenimii*, p. 292), a bisericii Sf. Nicolae din mahalaua Podeni a Bârladului (*Documente bârlădene*, vol. I, p. 248-250) sau a bisericii Olteni din București (Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, p. 364).

⁵⁷ A se vedea cazul bisericii de mahala Patruzeci de Mucenici, care, la 1787, era în „proastă stare și lipsită de toate cele trebuincioase, fiindcă nici acaret(uri), [...] nici măcar popor nu are, ca să poată ține preoții și biserica grijită după cuviință ca altele” (*Documente Iași*, vol. VIII, p. 562, nr. 440).

⁵⁸ Biserica Pogorărea Sf. Duh din Botoșani (Eugenia Greceanu, *op. cit.*, p. 36); biserica Vulpe din Iași (*Documente Iași*, vol. VIII, p. 661-662, nr. 526).

⁵⁹ „[...] iar popa Gavril de la biserica lui Ghiorma banul [...] cu toți negustorii și cu toată mahalaua, ei au venit toți împreună înaintea domniei mele”. Vezi *DRH*, B, vol. XXV (1635-1636), volum întocmit de Damaschin Mioc, Maria Bălan, Alexandra Cămărășescu și Coralia Fotino, București, Editura Academiei Române, 1985, p. 103, nr. 47; *Documente Iași*, vol. VII, p. 620, nr. 471.

⁶⁰ *Documente*, vol. VIII, p. 415, nr. 404. Mahalagii se unesc cu boierii pentru a scoate biserica Sf. Lazăr din Iași de sub ascultarea mănăstirii Sinai „spre o mai bună odihnă norodului”: „sinaiții acum pun egumeni și preoți grecești la biserică, de se supăra dum(neaei) și mahalagii moldoveni cari merg la această biserică, neînțelegându nimic [...]”.

⁶¹ „[...] noi toți mahalagii din mahalaua ce se numește Flămânda [...] cu mare milă cădem și ne rugăm nemărginitei milei Măriei Tale, ca cu ceea ce te va lumina duhul sfânt spre ajutor [...]” (*Documente varia*, în *AARMSI*, seria II, XV, 1895, p. 111).

⁶² *Ibidem*, p. 223.

Construirea conștiinței de grup și asumarea responsabilității colective a mahalagiilor au fost strâns legate de valorile religioase⁶³. La fel cum mahalaua a avut în centrul socio-spațial biserica – reprezentând elementul de agregare socială a locuitorilor –, la fel locuitorii ei și-au construit grupul bazându-se pe preoții de mahalala⁶⁴; astfel, credințele religioase au stat la baza unității lor⁶⁵. La fel cum actorii vieții urbane – autorități, orășeni, boieri – nu permiteau să „stea mahalaoa fără de biserică”⁶⁶, așa mahalagii nu concepeau ordinea socială, normele morale și juridice în afara celor religioase. Valorile religioase au avut un rol aparte în procesul de coeziune socială a mahalagiilor, fapt care s-a resimțit și în perioada premodernă⁶⁷. Pe măsură ce elementul confesional al mahalalelor se diversifică, în vremurile premodernității, mahalagii sunt nevoiți să lărgescă aria valorilor religioase.

Mahalagiilor le revenea inițiativa în cazul unor acte de caritate, manifestându-și compasiunea, alături de boieri și biserică, față de cei aflați în situații dificile. Majoritatea celor care beneficiau de aceste gesturi erau locuitorii mahalalei (văduve, orfani, săraci, cei aflați într-o situație dificilă)⁶⁸. Solidaritatea de grup era relevantă și de rezolvarea unor sarcini edilitare, ca parte a responsabilității colective. La nevoie, aceștia își asumau responsabilități dintre cele mai diverse, de la rezolvarea unor necesități – aducțiuni de apă, podirea ulițelor, construirea cișmelelor⁶⁹ – și până la ordonarea teritoriului în funcție de cerințele cotidianului urban: închiderea, deschiderea ulițelor⁷⁰, lărgirea căilor de acces⁷¹, construirea de podețe, fântâni etc.⁷². În astfel de cazuri, solidaritatea între mahalagii era manifestată prin implicarea tuturor membrilor comunității în demersurile pentru rezolvarea unor necesități: „și mergân(d) toți mahalagii [...] jăluind pentru uliță că li s-au închis”⁷³;

Participarea la îndeplinirea sarcinilor edilitare nu se realiza doar pentru îndestularea mahalagiilor, ci și pentru orășenii din afara mahalalei; era mai ales cazul podirii, reparării ulițelor orașului; care, deși nu erau integrate tramei stradale a zonei locale,

⁶³ O exemplificare a acestei realități este utilizarea formulelor de invocare a divinității ori a jurământului de blestem, care introducea sau precedea o mărturie dată de mahalagii (printre altele, a se vedea *Documente varia*, în *IN*, fasc. 3, 1923, p. 50).

⁶⁴ Pentru relația preot – comunitate – enoriași, a se vedea Constanța Vintilă-Ghițulescu, *Preoți și enoriași*, p. 121-136; Adriana Scripcaru, *Comunitate și sfinți*, București, Editura Universitară „Ion Mincu”, 2006, p. 10.

⁶⁵ Leslie Peirce, *Morality Tales: Law and Gender in the Ottoman Court of Aintab*, Berkeley, University of California Press, 2003, p. 236-237.

⁶⁶ *Documente bărlădene*, vol. I, p. 227-228, nr. I.

⁶⁷ Sanda Voiculescu, *Parohia, spațiu de agregare religioasă, socială și urbanistică*, în „Secolul XX”, nr. 385-387, 1997, nr. 4-6, p. 146-153. Un exemplu ne este oferit de mahalagii din Muntenimea de Sus, care îi oferă Mariei, soția răposatului Enachi Chiper, „femeie săracă”, o bucată de loc „să-și facă căsuțe să se odihnească” (*Documente Iași*, vol. VII, p. 521, nr. 387).

⁶⁸ *Documente varia*, în *IN*, fasc. 3, 1923, p. 52.

⁶⁹ *Documente varia*, în *IN*, fasc. 8, 1928, p. 129, nr. XCI.

⁷⁰ *Documente varia*, în *IN*, fasc. 4, 1924, p. 80: „[...] a unei uliți ce au închis-o toți mahalagii nefiindu-le trebuitoare”.

⁷¹ *Documente varia*, în „Miron Costin”, anul II, 1914, nr. 1, 3, Chișinău, p. 11. Prima podire a unei porțiuni din Drumul Copoului, care trecea prin Muntenimea de Mijloc, „cea din vechi”, a fost realizată „cu cheltuiala boierilor mahalagii”, care își aveau locuințele de o parte și de alta a sa. Lucrarea locuitorilor din zonă era „pentru folosul nostru, dar mai ales al trecătorilor”.

⁷² *Documente privind istoria orașului București*, p. 137, nr. 82: „[...] făgăduind mahalagii că vor face și un puț cu cheltuiala lor, ca să fie pentru adăpatul dobitoacelor țărănilor” care veneau în mahalala cu carele, spre „folosul obștii și mai ales al mahalalelor”.

⁷³ *Documente Iași*, vol. V, p. 209, nr. 393.

erau folosite și de mahalagii, când ieșeau din mahala la uliță⁷⁴. Pentru binele comun și asigurarea unor condiții de viață necesare conviețuirii pașnice, elitele cedau dreptul de proprietate, făceau danie în folosul comunității⁷⁵, manifestându-se social în grupuri de mici dimensiuni⁷⁶. Mahalagii treceau astfel de la solidaritatea arătată celor din jur, în cadrul relațiilor de grup, la una menită a spori gradul de confort, într-un cadru fizic a cărui valoare îl conștientizau tot mai mult, de la un deceniu la altul⁷⁷.

În orașul premodern, mahalagii noștri au reușit să se impună într-un cadru spațio-temporal în care relațiile sociale predominante erau cele directe, desfășurate în spațiul public, cel mai adesea pe uliță, maidan sau în biserică. Comunitatea în care erau integrați i-a îndemnat pe aceștia la responsabilitate și agregare socială; așa au fost construite norme morale devenite apoi practici judiciare, preluate de autorități, și care sunt amintite ca făcând parte din vechiul obicei. Mărturiile documentare, care ne prezintă felurite modalități de manifestare socială ale mahalagiilor, probează evoluția conștiinței lor comune și maturizarea ei la începutul secolului al XIX-lea. Impresia lăsată de sursele arhivistice este aceea că, în majoritatea cazurilor consemnate, ei se comportau ca o singură entitate, acționând după o singură voce și luând decizii comune. Ei erau mereu atenți la conservarea granițelor comunității. Viața socială a mahalagiilor din perioada premodernității era orchestrată de existența ierarhiilor și au urmat specificul orașelor medievale europene, unde organizarea urbană era una bine structurată, grupurile sociale predominând viața orașului; acțiunea individuală era mult limitată, categoriile sociale stând la baza mecanismului de funcționare a comunității⁷⁸.

Au existat, desigur, suficiente exemple în care mahalagii și-au folosit poziția socială, onorabilitatea pentru a restrânge sau chiar elimina unele drepturi individuale. În astfel de împrejurări interveneau autoritățile⁷⁹. Judecățile realizate între locuitorii din aceeași mahala⁸⁰ sau cu alți orășeni ajută la reconstituirea acestor situații. Atunci când

⁷⁴ Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, p. 381.

⁷⁵ Așa fusese deschisă noua uliță din fața bisericii Sfinților Patruzeci de Mucenici, după ce vornicii Macovei Țântilă și Ioan Cantacuzino cedaseră stânjeni din loturile lor. La fel procedaseră și fiii Sandei medelnicereasa, care, arătau mahalagii: „s-au primit înaintea noastră să lase drum [...] ca să iasă mahalagii cu carele afară și să lase și hudiță de mersu la biserică, la 40 de mucenici” (*Documente Iași*, vol. VII, p. 461, nr. 350).

⁷⁶ În afară de formele de colectivitate ce aveau la bază activitatea economică (breslele), aducem în discuție colectivitățile de forma unor tovărășii sau grupuri restrânse de mahalagii (vecinătăți), constituite pentru a sprijini o inițiativă de ordin edilitar sau social (*ibidem*, vol. VII, p. 623–624, nr. 473; p. 620, nr. 471).

⁷⁷ Formulele folosite de mahalagii pentru delimitarea spațiului mahalalei, de structurile înconjurătoare („mahalaua noastră”), regulile privind acceptarea noilor veniți, controlul exercitat asupra mahalagiilor pentru buna conviețuire sau perceperea spațiului public sunt doar câteva exemple care dovedesc această realitate: percepția mahalagiilor asupra spațiului s-a modificat odată cu înaintarea spre deceniile modernității; în acest sens, a vedea *ibidem*, vol. VI, p. 630, nr. 723 etc.

⁷⁸ Irena Benyovsky Latin, *Introduction*, în *Towns and Cities of the Croatian Middle Ages: Authority and Property*, ed. Irena Benyovsky Latin, Zrinka Pešorda Vardić, Croatian Institute of History Zagreb, 2014, p. 13-35.

⁷⁹ *Documente privind istoria Bucureștilor*, p. 99, nr. 55. Că autoritatea colectivă a mahalagiilor avea întâietate în fața interesului individual, inclusiv al celui de proprietate, ne este dovedit de numeroase realități din epocă. La mijloc de secol XVIII, în mahalaua bisericii sfântului Ilie din București locuia Papa, un fost căpitan, își avea locuința acolo în momentul în care vecinii săi, mahalagii Sandu vistiernic și Tănase logofăt, cumpărau de la Constandin Dudescu fost mare vornic un loc de casă, cu condiția ca mahalagii megieși să-l alunge din mahala pe Papa, acesta fiind „vecin rău și gâlcevitor”, cerând „să lipsească dintre ei”. Conflictul dintre mahalagii și Papa s-a judecat la Divan, acolo unde căpitanul refuză „să-și ia banii pe casă și să lipsească de acolo ca unul ce-l au de vecin rău”; sentința oferită de Divan era una exemplară pentru aceste realități: „văzând noi atâtă nesupunere a lui ce au arătat la judecată în Divan, hotărâsem ca să i se sfărâme casa și să s(e) izgonească d-acolo”.

⁸⁰ *Documente Iași*, vol. VI, p. 329, nr. 373.

interesele le erau afectate, mahalagii se luptau pentru drepturile lor cu vecinii⁸¹, cu autoritățile, cu Biserica și slujitorii ei, sau cu alte categorii sociale, în special boierii⁸², solidarizându-se și sprijinindu-se reciproc. Dacă în cazul conflictelor din interiorul grupului sau cu Biserica, cauzele disputelor erau diverse (dreptul de stăpânire, comportamente reprobabile, mărturii false etc.), cu boierii principalul motiv de neînțelegere privea dreptul de proprietate (asupra terenului mahalalei, construcțiilor, locului de casă etc.)⁸³, aceste litigii devin frecvente în special în secolul al XVIII-lea, când domnia a dăruit părți importante din oraș unor boieri, mănăstiri și biserici⁸⁴. Spațiul urban asupra căruia se extindea autoritatea mahalagiilor era cel cuprins în granițele mahalalei, însă existau și cazuri în care locuitorii mahalalei solicitau de la autorități terenuri și nu numai, din afara ariei lor⁸⁵; acest fapt îi aducea în conflict cu anumiți orășeni.

Ierarhia socio-spațială a mahalagiilor

Criteriul care-i propulsa pe mahalagii în ierarhia simbolică a zonei – mai ales când erau solicitați de autorități la înfățișări și mărturii – era vechimea locativă în mahala. Diferența dintre mahalagii se făcea, astfel, în funcție de timpul petrecut în cadrul comunității, adăugându-i-se apoi vârsta orășeanului; așadar, cuvântul celor mai vechi, dar și mai bătrâni cântărea mai mult în ochii autorităților: „oameni buni, bătrâni mahalagii”⁸⁶, erau cei considerați demni de a da mărturie și de a arăta adevărul „cu sufletele lor”⁸⁷.

Din rândul mahalagiilor se disting persoane care preiau conducerea, asumându-și rolul de a direcționa membrii spre o conștiință și o datorie colectivă. Sunt menționați mai întâi, drept „conducători” simbolici ai acestora. Sunt menționați mai întâi, drept conducători ai grupului, mahalagii preoți de la bisericile din zonă sau cei care își asumau identitatea de mahalagiu⁸⁸. Pe lângă responsabilitatea religioasă și îndeplinirea obligațiilor liturgice, aceștia erau cei în măsură a cunoaște cel mai bine viața cotidiană a locuitorilor⁸⁹.

Preotul era prima persoana informată atunci când se săvârșea o faptă cu consecințe negative, care contribuia la perturbarea liniștii mahalalei; și tot acesta era primul

⁸¹ ANI, Documente, 877/8 (1820), f. 1-2.

⁸² „De vreme ce la domnia me dete jalba popa Gheorghe protopopul și popa Bălaș, popa Andrei, Hristea căpitanul, Dragul tabacul [...] cu toți mahalagii din mahalaua Broștenilor de aici din orașul domniei mele București, zicând că ei au ocină de moșie într-aceea mahala ce se chiamă Slobozia Domnească de moștenire, care moșie o au cu hotare și pietre și întărită stăpânire cu hrisovul domniei sale Matei Vodă Basarab [...] și cerură ca să li să înioască acel hrisov de stăpânire și de către domnia mea” (*Documente privind istoria Bucureștiului*, p. 117, nr. 70).

⁸³ BAR, Documente istorice, 57/110 (1805), f. 1-2.

⁸⁴ *Documente Iași*, vol. VI, p. 627, nr. 720.

⁸⁵ *Documente privitoare la istoria economică a României. Orașe și târguri*, A, Moldova, vol. II, București, 1960, p. 62-63, nr. 36.

⁸⁶ *Documente varia*, în *IN*, fasc. 2, 1922, p. 102. Mărturiile documentare care ierarhizează mahalagii în funcție de vechimea locativă și de vârstă sunt numeroase, apelativele cele mai întâlnite, pe lângă *oameni buni*, fiind cele de *bătrâni*, *vechi*. Era evidențiat rolul mahalagiului, acela de depozitar al memoriei colective comunitare.

⁸⁷ Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, p. 342.

⁸⁸ Alături de mahalagii, uneori chiar înaintea lor, cei chemați la stabilirea unor drepturi patrimoniale, la cercetarea unei fapte erau preoții: „să facă cercetare prin preoții și mahalagii”; „mai întâi să dea de știre egumenului și tuturor acelor mahalagii”, iar exemplele pot continua (*Documente varia*, în *AARMSI*, seria II, XV, 1895, p. 598, 705).

⁸⁹ *Documente Iași*, vol. VI, p. 183, nr. 212.

chemat de autorități atunci când se dorea cunoașterea unor date și informații despre cei din mahala⁹⁰. Preoții erau chemați să stabilească natura contravenției, apoi urma, desigur, judecata mahalagiilor ca personaj colectiv. Rolul deținut de clerici în mahala, fie că erau doar rezidenți sau/și slujitori la bisericile din zonă, a determinat o relație apropiată între ei și mahalagii. Aceștia se uneau în acțiuni prin care își îndeplineau anumite obiective, solidarizându-se pentru susținerea cerințelor de grup⁹¹. Era cazul preoților de la biserică Sf. Teodori din Iași, care aduceau la cunoștința autorităților neajunsurile mahalagiilor din jurul lăcașului, care „n-au pe unde să vie la biserică, mai ales la vreme slotoasă”, cerând depresurarea unei ulițe⁹².

În afară de preot, un conducător spiritual și social al mahalagiilor, alți locuitori dețineau alte roluri, echilibrul de putere între aceștia și preoții din mahala suferind modificări de la caz la caz și ținând seama de unele particularități, cum ar fi existența unui conducător de breaslă, a unui boier mare sau mijlociu implicat în viața mahalalei, a formei de constituire a mahalalei – în jurul unei biserici, la inițiativa unui personaj local etc.⁹³. Boierii, negustorii, breslașii sau oamenii buni și bătrâni, toți locuitorii ai mahalalei, și-au avut propriul rol în ierarhia socială. Într-o hotărnicie întocmită pentru un loc de casă, în 1731, este redată o astfel de ierarhie: „[...] preoți(i) mahalagii de popor, de la besereca de la Curăları, și neguțatori mahalagii care sunt iscăliți mai gios; și așa am socotit cu toți mahalagii și poporării împreună”⁹⁴.

Avertizând și propunând soluții, în interesul întregii comunități, conducătorii erau numiți și recunoscuți de către membrii grupului, în funcție de poziția socio-profesională pe care o aveau, sau erau impuși de autorități după anumite criterii – vechime, credibilitate, relația cu autoritățile⁹⁵. Ei se impuneau în cele din urmă ca fiind conectori sociali dintre comunitate și autoritățile administrative și juridice ale orașului. În cazul orașului românesc, atribuțiile acestora nu au îmbrăcat forma unei instituții juridice, recunoscută ca atare.

În raport cu autoritatea centrală și cu cea locală, mahalagii se foloseau, totuși, de imaginea și forța socială a boierilor din rândul lor. Așadar, ierarhia socială a mahalagiilor nu era doar una decisă de factorii externi – domn, divan, boieri și târgoveți –, fiind construită în cadrul grupărilor de mahalagii. Atunci când întocmeau o plângere, și era nevoie de mărturie, cei ascultați mai întâi, cei înscriși documentar, sunt boierii, care se amestecau printre casele unor meșteșugari, negustori, funcționari sau preoți, asta spre deosebire de alte grupuri sociale ale vremii⁹⁶. Prezența mahalagiilor în vârful ierarhiei urbane s-a menținut, ca obișnuință din epoca medievală până în cea premodernă, ei fiind

⁹⁰ „[...] să dai poruncile Prea Sfintei Tale preoților în târg și în to(a)te mahalalele Bucureștilor, ca să fie datori a griji în toată vremea pentru mahalagii de boală sau de sunt sănătoși” (*Documente varia*, în *AARMSI*, seria II, XV, 1895, p. 716).

⁹¹ *Documente Iași*, vol. VII, p. 619, nr. 470.

⁹² *Ibidem*, vol. VIII, p. 382, nr. 297.

⁹³ Un document din 1783, referitor la mahalagii din mahalaua Vergu din București, completează ierarhia urbană a mahalagiilor: „acolo în fața locului aflându-ne, au eșit de față trei neguțatori de cinste vechilii din partea mahalagiilor” (*Documente privind istoria orașului București*, p. 137, nr. 82).

⁹⁴ *Documente Iași*, vol. IV, p. 94, nr. 126.

⁹⁵ Într-o hotărnicie făcută de vornicii de poartă în Iași, la 1765, se arată că „după poruncă mergând la numitul loc am chemat și pe Cerchez arman om bătrân (și) mahalagiu” (Eugen Pavlescu, *op. cit.*, p. 315).

⁹⁶ A se vedea aceeași manifestare a conștiinței de grup analizată pentru orașenii din Suceava la Ștefan Gorovei, *Cu privire la patriciatul orășenesc...*, p. 258. Tot pentru Suceava, a se vedea mahalaua Tătărași, acolo unde structura socială îi cuprindea în mahala pe meșteșugari, funcționari administrativi și militari, clerici, dar și pe boieri (Emil Ioan Emandi, *op. cit.*, p. 279, 284).

cei care au dat uneori și numele mahalalei – un boier, un preot, un grup etnic sau profesional etc.⁹⁷. Cei bine situați în ierarhiile sociale urbane de la începutul modernității erau cei aleși de propriul grup pentru a fi vătăși ai mahalalei; iar alegerea făcută de mahalagii reprezenta și o formă de asumare a răspunderii⁹⁸. În toată perioada de existență a grupului, ierarhizarea mahalagiilor s-a reflectat în dispunerea spațiului locativ și în topografia mahalalei. Pe ulița centrală a mahalalei își aveau proprietatea cei mai vechi mahalagii, printre care boieri, preoți, breslași, slujbași ai domniei sau ai boierilor, indiferent de etnie. Ulițele adiacente, din plan secundar – cele care lărgeau teritoriul mahalalei –, îi cuprindea pe orășenii noi, pe etnicii așezați de stăpâni urbani sau diverși marginali.

Forme de solidaritate manifestate în relațiile cu autoritățile locale și centrale

„Grija pentru lesnirea și odihna mahalagiilor” este doar una din metodele de concretizare a relației dintre domnie și orășenii mahalagii, nu puține fiind privilegiile oferite (sau conflictele rezolvate) de domn în favoarea locuitorilor mahalalei, pentru „odihna lor” în orașele țării⁹⁹. Mahalagii au împărțit nu doar spațiul locativ, ci au deținut drepturi egale, indiferent de statutul social, așa cum reiese din numeroasele acte privind dreptul urban premodern. Raportarea la autoritățile centrale orășenești și la domnie a cunoscut diferite etape, de la un secol la altul, în funcție de schimbările politico-juridice ale centrelor urbane. Majoritatea schimbărilor semnificative au fost cele din veacul al XVIII-lea, când părți importante din teritoriul urban au intrat sub stăpâniri particulare. Drept urmare, după jumătatea acestui secol, mahalagii s-au sprijinit tot mai mult pe relațiile de solidaritate și de ajutor reciproc – animați fiind de un spirit de afirmare socială¹⁰⁰ –, în lupta pentru păstrarea unor drepturi dobândite de-a lungul timpului¹⁰¹ și pentru recunoașterea, în mod egal, a aceluiași statut juridic deținut de alți orășeni¹⁰². Autonomia mahalagiilor trebuie văzută într-un context mai larg, al procesului de

⁹⁷ Pentru a aminti doar un exemplu, a se vedea cazul orașului Târgoviște: mahalaua popii lui Dragomir, Mahalaua popii lui Ianache, mahalaua popii lui Simion (Mihai Oproiu, *Târgoviște*, Târgoviște, Editura Biblioteca, 1999, p. 210); mahalaua popii Anghel din București (*DRH*, B, vol. XXIV (1633-1634), volum întocmit de Damaschin Ion, Sașa Caracaș, Constantin Bălan, București, Editura Academiei Române, 1974, p. 295, nr. 179); popii Gheorghe (*DRH*, B, vol. XXI (1626-1627), volum întocmit de Damaschin Mioc, București, Editura Academiei Române, 1965, p. 159, nr. 68).

⁹⁸ „[...] pentru vătășii mahalalelor sunt răspunzători mahalagii respectivi cari îi aleg” (*Documente varia*, în *AARMSI*, seria II, XV, 1895, p. 307).

⁹⁹ *Documente varia*, în *IN*, fasc. 3, 1923, p. 79.

¹⁰⁰ N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, p. 109.

¹⁰¹ A se vedea exemplele privind locuitorii din „mahalalele orașului Câmpulung” (*Documente privind istoria orașului Câmpulung-Muscel*, p. 96-98, nr. 28), cei din mahalaua Fălticeniilor (Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. XIX, Iași, 1891, p. 275) sau a unor „mahalagii și poporâni” din mahalaua Curelari, din Iași (*Documente Iași*, vol. IV, p. 94, nr. 129).

¹⁰² Th. Codrescu, *Uricariul*, vol. X, Iași, 1888, p. 212-216. Exemplul mahalagiilor din Hârlău, care solicitau recunoașterea egalității sociale cu orășenii din centrul orașului, este relevant. Un altul îl regăsim într-un document de la jumătatea secolului al XVIII-lea: este o plângere a mahalagiilor din Muntenimea de Sus și Muntenimea de Mijloc. Locuitorii celor două mahalale se identificau ca „fiind orășeni”. Această categorisire era realizată de mahalagii pentru solicitarea drepturilor ce derivau din ea și de care doreau să se bucure la fel ca toți locuitorii spațiului urban. În cazul de față, trimiterea făcea referire la dreptul lor de a-și stăpâni locurile primite pe teren „gospod”, fără a plăti bezmen unor boieri, care ridicau pretenții asupra terenului (*ibidem*, vol. XXII, Iași, 1889, p. 358). Pentru o comparație cu orașul otoman, a se vedea Yunus Uğur, *The Historical Interaction of the City with its Mahalles: Ottoman Edirne in the Late Seventeenth and Early Eighteenth Centuries*, İstanbul, Boğaziçi University, 2014 (teză de doctorat).

încercare al orășenilor de a rezista presiunilor făcute de boieri sau de domnie pentru exercitarea autorității depline asupra teritoriului urban¹⁰³.

Pe diversele paliere ale autonomiei urbane, mahalagii s-au încadrat diferit de la un oraș la altul, în funcție de tipologia lor. Dacă autoritatea morală și cea socială erau manifestate de grupul mahalagiilor în raport cu membrii comunității, cu vecinătățile și cu noii veniți în mahala, din punct de vedere juridic și religios mahalagii se subordonau, împreună cu toți orășenii, autorităților urbane.

Odată cu recunoașterea dreptului de proprietate, mahalagiilor le sunt transferate responsabilități colective, în special în cazul terenului ocupat de aceștia, relația stabilită atunci de autoritatea centrală cu ei fiind una de colaborare. În cazul recunoașterii dreptului colectiv de proprietate asupra teritoriului pe care se așezaseră sau se stabiliseră, interesul individual, chiar și al unui boier, era subordonat interesului comun. Această situație reflectă, în anumite cazuri, interesul arătat de domnie locuitorilor mahalalei. Orașele premoderne fiind controlate de domnie, drepturile asupra spațiului și libertățile au fost restrânse, mahalagii manifestându-se liber în cazurile de auto-guvernare doar în viața socială internă a mahalalei, ajutând autoritățile în restabilirea ordinii. Relația cu autoritatea centrală a depins însă de factori precum poziția lor economică și spațială în cadrul orașului¹⁰⁴. Cu cât mahalagii erau mai influenți sau făceau parte din rândul elitelor urbane, cu atât drepturile și privilegiile acestora erau întărite sau respectate de domnie¹⁰⁵. O schimbare se resimte mai ales la începutul secolului al XVIII-lea, atunci când participarea reprezentanților comunității urbane la conducerea orașului este înlocuită cu activitatea pârcașilor și vornicilor de poartă. Subordonarea este tot mai accentuată, vechile privilegii – cu ajutorul cărora fusese construită categoria socială – fiind încălcate sau eliminate. Cu toate acestea, rolul deținut de mahalagii se intensifică, în special în problemele legate de dreptul patrimonial urban¹⁰⁶.

În cazul noilor târguri apărute la sfârșitul acestui secol, relația de subordonare a mahalagiilor era una mult mai pronunțată; în apărarea propriilor drepturi, aceștia solicitau intervenția domniei pentru rezolvarea divergențelor cu boieri, biserici sau mănăstiri. Spre deosebire de orașele europene autonome, locuitorii mahalalelor noastre nu și-au putut exercita dreptul de autoconducere în raport cu autoritățile urbane (domnești sau boierești); acest lucru s-a datorat caracteristicilor orașului premodern, de influență otomană (semi-dependent)¹⁰⁷.

¹⁰³ Pentru acest proces început în epoca medievală, a se vedea pe larg Constantin Șerban, *Aspecte din lupta orășenilor din Țara Românească și Moldova împotriva asupririi feudale în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea* (I), în *SRdI*, XIII, 1960, nr. 6; (II), în *ibidem*, XIV, 1961, nr. 3; Sorin Iftimi, *Evoluția ocolului domnesc al orașului Iași*, în *IN*, s.n., 1, 1995, p. 63-75; Laurențiu Rădvan, *Un subiect ignorat: moșiile urbane. Cazul orașului Iași*, în *SMIM*, XXXIV, 2016, p. 321-361.

¹⁰⁴ Irena Benyovsky Latin, *op. cit.*, p. 24.

¹⁰⁵ Gheorghe Lazăr, *op. cit.*, p. 64, 281.

¹⁰⁶ Pentru relația dintre autonomia unei clase sociale urbane și privilegiile acordate de domnie acestora, vezi Laurențiu Rădvan, *Privilegiile și autonomia urbană în Țara Românească până în secolul al XVI-lea*, în *Orașul și orășenii/Városok és városiakók*, coordonatori Ionuț Costea, Carmen Florea, Pál Judit și Rűsz-Fogarası Enikő, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2006, p. 148-168; exemplul mahalagiilor din Muntenimea ieșeană este relevant în acest caz: la 1766, le era confirmat dreptul de a-și stăpâni locurile din aceste mahalale, ca și până atunci, așa cum arăta actul de întărire; ne gândim la jalba „ce au dat mahalagii din Muntenimea de Sus și de Mijloc, cum că ei fiind oroșani trăiescu din moși și strămoșii lor cu cas(e), cu grădini și cu livezile lor, pe locul gospod” (Documente Iași, vol. VI, p. 629-630, nr. 722).

¹⁰⁷ S. Faroqhi, *op. cit.*, p. 37; vezi și F. Zarinebaf, *From mahalle (neighborhood) to the Market and the Courts: Women, Credit and Property in Istanbul*, în *Gender, Kinship and Property in the Wider Mediterranean: Centers and Peripheries (1300-1800)*, ed. Jutta Sperling, Shona Wray, Routledge, 2010.

În loc de concluzii

Am dorit să reconstituim, în linii generale, câteva din realitățile vieții cotidiene a locuitorilor mahalalei, din societatea premodernă românească. Nu ne-am propus o investigație detaliată a elementelor enunțate aici. O astfel de cercetare depășea cadrul prezentului studiu, care s-a vrut unul introductiv într-o problemă de istorie urbană incomplet supusă cercetării până acum.

Mahalagii au format și s-au comportat ca un grup social din perspectiva solidarității urbane în vremurile premodernității românești; această realitate este valabilă inclusiv în deceniile prefacerii urbane din prima jumătate a secolului al XIX-lea, pe măsură ce grupul își pierde spațialitatea indisponibilă continuității lui sociale. Existența mahalagiilor s-a concretizat pe trei planuri, social, religios și juridic, având ca principală consecință construirea credibilității grupului, care i-a definit și diferențiat față de alte structuri sociale.

Mahalagii s-au solidarizat indiferent de eterogenitatea lor etnică și confesională, iar această solidarizare este observabilă în felurite variante. Dorința de afirmare socială, lupta cu alte categorii pentru dobândirea, păstrarea privilegiilor și drepturilor în cadrul urbei și recunoașterea lor ca orășeni cu drepturi depline au fost realitățile care i-au mobilizat pentru a se integra în noua elită urbană modernă, adăugând responsabilităților sociale și pe cele politice¹⁰⁸.

În cadrul schimbărilor urbanistice din secolul al XIX-lea, mahalagii erau integrați în centrul orașului; iar noua mahala și noii ei locuitori s-au format la periferia orașului, sub înfățișarea unor structuri semi-urbane, cu o populație prea puțin urbanizată. Noii mahalagii – denominație care capătă treptat, până spre finalul secolului, un nou sens, peiorativ – nu au mai avut nici prestigiul, și nici autoritatea celor de odinioară. Instabilitatea rezidențială, sărăcia și comportamentele licențioase ale noilor mahalagii sunt faptele care i-au determinat pe orășeni să dea uitării o structură socială onorabilă cândva.

FORMS OF URBAN SOLIDARITY: NEIGHBOURHOOD'S INHABITANTS (Summary)

Keywords: urban structures, social groups, neighbourhood's inhabitants (*mahalagii*), premodern city, social solidarity.

In this research we propose to present some initial considerations referring to one of the many social groups of the premodern city, which has not been investigated in Romanian urban historiography, namely neighbours (here in the sense of inhabitants of the neighbourhood – *mahalagii*). Established at the end of the Middle Ages, the group manifested itself in the Romanian urban centers, especially in the 18th century, in various forms.

The neighbours completed the hierarchy of urban society, along with the social structures of boyars, merchants, patricians, clergy, etc. They have distinguished themselves from other

¹⁰⁸ Pe mahalagii îi regăsim, în secolul al XIX-lea, în funcții de conducere ale orașului sau, odată cu instituirea Regulamentului Organic, alegând pe cei care se ocupau de administrarea orașului. În Buzău, spre exemplu, primul Sfat Orășenesc a fost alcătuit din „patru mădulare”, iar primul președinte a fost ales de reprezentanții celor patru mahalale (vopsele) – Banu, Greci, Sf. Nicolae și Episcopia – și de „adunarea boierilor proprietari”, în 1831 (Dimitrie Gh. Ionescu, *Istoria orașului Buzău din cele mai vechi timpuri până astăzi*, Editura Litera, 1979, p. 124). Pentru impactul Regulamentului Organic asupra organizării urbane, a se vedea I. C. Filitti, *Despre vechea organizare administrativă a Principatelor Române*, București, 1929, p. 25-26.

urban communities, especially through the element that formed the basis of their own aggregation, namely the space, the urban territory – the neighbourhood or, more rarely, the street – dominated by the close or more remote neighbours.

The neighbours embraced the form of a premodern collective character which was based on social heterogeneity (ethnic, confessional or professional) in the Romanian space, which we identify in many urban acts, and which has acted in various situations based on a group consciousness. The neighbours as a social structure represented and were considered by all actors of the urban premodern daily, an individual, honorable social group whose credibility was often used by the authorities, hierarchized and constituted on the basis of moral, legal and religious norms.

Our research investigates the main forms of neighbours manifestation as a collective character and reconstitutes the process of social aggregation. We are interested in the legal role, morally owned or given to the neighbours by the actors of urban life.

The investigation is intended to be an introductory one because a subject at the beginning of its research is brought to attention giving directions for analysis for the subject. As part of future research, it is necessary to extend the analysis to investigate the individual destiny of groups of neighbours who have built up a wider community in different urban areas.